

Makale Bilgisi/Article Info

Geliş/Received: 15.05.2024 Kabul/Accepted: 14.04.2024

Araştırma Makalesi/Research Article, s./pp. 427-443.

EBÛ'L-HASAN EŞ-ŞUŞTERİ'NİN TASAVVUF ŞİİRİNDE GAZELⁱ

Muhammed Revaha ZORⁱⁱ

Öz

Bu makalede öncelik olarak Ebû'l-Hasan eş-Şuşterî'nin kim olduğundan bahsedilmiştir. Şuşterî'nin mutasavvıf bir şair olma yolundaki tecrübelerine değinilmiştir. Tasavvufta takip ettiği tarikatlardan kısaca bahsedilmiştir. Sonrasında divanı tanıtılmıştır. Ardından divanındaki tasavvuf şiirinde kullanmış olduğu gazel türünün örnekleri ele alınmıştır. Bu örnekler üzerinden şairin gazel sanatını nasıl ve ne amaçla kullandığı ortaya konulmuştur. Şairin tasavvuf şiirindeki gazel türünü gösteren terim ve sözcükler, onun şiirindeki manalarıyla açıklanmıştır. Bu manalar açıklanırken deliller gösterilmiş ve bu delillerin amacı saptanmıştır. Şairin tasavvuf şiirlerinde gazel türünü kullanmasının sebeplerinden birinin de Endülüs dönemindeki Cahiliye dönemi gazel şiirine olan eğilim olmuştur. Şuşterî bunun önüne geçmek istemiş ve başarılı da olmuştur. Uсталıkla yazmış olduğu kaside, muvaşşah ve zecel türü şiirleriyle Endülüs'ten başlayarak tüm Arap ülkelerine ününü salmıştır. Şiirleri dilden dile, tasavvuf meclislerden zaviyelere kadar uzanmıştır. Günümüzde de ilahi ve virt şeklinde okunmaya devam etmektedir. Şuşterî ve tecrübesi hakkında Batı'da yapılmış çalışmalarda, İbn Arabî kadar mühim bir zat, ancak onun özelinde yapılan çalışmaların azlığından bahsedilmiştir. Bu da Şuşterî'nin üzerine yapılacak olan çalışmaların önemli olduğunu kanıtlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî, Gazel, Kaside, Tasavvuf Şiiri.*

Ghazal in the Sufi Poetry of Abu'l-Hasan al-Shustari

Abstract

In this article, firstly, the identity of Abû'l-Hasan al-Shushtari is mentioned. Shushtari's experiences on the way to becoming a Sufi poet are mentioned. The sects he followed in Sufism are briefly mentioned. Then his divan was introduced. Then, the examples of the ghazal genre that he used in Sufi poetry in his divan were discussed. Through these examples, it is revealed how and for what purpose the poet uses the art of ghazal. The terms and words indicating the genre of ghazal in Sufi poetry are explained with their meanings in his poetry. While explaining these meanings, proofs were shown and the purpose of these proofs was determined. One of the reasons for the poet's use of the ghazal genre in Sufi poetry was the tendency towards the ghazal poetry of the Jahiliyyah period in the Andalusian period. Shushtari wanted to prevent this and succeeded. He became famous in all Arab countries starting from Andalusia with his skilfully written qasida, muvassah and zajal poems. His poems spread from language to language, from Sufi assemblies to zawiyas. Today, they continue to be recited as hymns and virtues. In the studies conducted in the West about Shushtari and his experience, it is mentioned that he is as important as Ibn 'Arabî, but there are few studies on him. This proves that the studies on Shushtari are important.

Keywords: *Abu'l-Hasan al-Shustari, Ghazal, Ode, Sufi Poetry.*

ⁱ Bu Makale Tunus Carthage Üniversitesi'nde, Arap Dili ve Edebîyatı alanındaki "Ebû'l-Hasan eş-Şuşterî'nin Divanında Tasavvuf Şiirselliği" adlı henüz bitmemiş olan doktora tezinin bölümlerinden birini içermektedir.

ⁱⁱ Doktora Öğrencisi, Carthage Üniversitesi/Carthage Üniversitesi, Institut Supérieur des langues de Tunis, Arap Edebîyatı, e-posta: m.revaha.zor@gmail.com , ORCID ID: 0000-0003-2289-5469.

Structured Abstract

His real name is 'Ali b. 'Abdullah al-Namîrî al-Lūshî al-Shushterî and his tag is Abū'l-Hasan. "An-Namîrî" is his tag because of his relation to Benî Nemîr. "The attribution "al-Shushtarî" is due to his being from the village of Shushtar in the valley of 'Āsh in Andalusia, and the attribution "al-Lūshî" is due to his being from the village called Lūše in Andalusia. The reason why there is no information about Shushtari's family and lineage in the sources is that he rejected dhikr al-generation according to the principles he adopted as a Sufî. He himself conveyed this principle as advice to his disciples in his treatise "al-Risālat al-Wasfiyya" as follows: "Do not mention your homeland and your lineage".

There is no clear information about the date of Shushtari's birth in the sources. However, al-Ghaberîni and Ibn Layûn, as we have already mentioned, reported that he was born in the village of Shushtar in the valley of 'Āsh in Andalusia and died in Dimyat, Egypt in (668 AH/1269 AD). Some scholars have given the poet's birth date as (600 AH / 1204 AD).

After Shushtari was inclined towards Sufism, he embarked on a long journey starting from Andalusia. This Sufi journey is described by Sufis as a "Sufi walk". During his acquaintance with Abū Madîn's sect, Shushterî met Ibn Saba 'în (v. 669/m. 1269 AH), whom he would adopt as his shaykh later in his life. Ibn Saba 'în told him, "If you want Paradise, go to Abū Madîn, but if you want the Lord of Paradise, come to me." Shushterî was impressed by this statement and accepted to become Ibn Saba 'în's disciple.

When we look at the poet's poems, there are qasida in the normal, muvashshah and zajel genres. The poet used both Moroccan Arabic and Andalusian dialect in his poems. At the same time, poems that are doubtful in relation to Shushtari are also included in the divan.

As for the ghazal genre, it has been a tool for poets to express their enthusiasm, love and longing for their lovers in their poems. However, in Sufi poetry, love and longing is for Allah, the Absolute. For this reason, the poets have processed these feelings for Allah in their poems by adding different and new meanings to the normal ghazal genre in their poems. As a Sufi poet, Shushtari also used this genre skilfully in his poems. In Sufi poetry, the poet's heart is the place of love, the place where the beloved is manifested. The divine meanings to be discovered by the poet and their secrets are after the manifestation of the lover in the heart. As a result, the heart becomes the place of manifestation of marifat. Love becomes one of the strongest bonds between the lover and the beloved, the created and the Creator.

In Sufism, love is divided into two as zâhirî love and true love. Zâhirî love is the love with the body, form, and desire. True love is Divine love, in this way the muhaqqiq (lover) leaves everything worldly and turns towards Allah. In other words, for the sake of his beloved, he enters the path of fena (becomes nothing) and then becomes permanent with her. Thus, "love becomes an effective tool between the two parties, that is, the man is (fā 'il) and the woman is (munf'ail). Both parties become close to each other by being attracted to each other's beauty in a real sense, thus completing the missing part. In such a way that the lover realises the perfection he left with his descent from the world of eternity to the mortal world". As a result, if the sâlik (Sufi in love) can reach perfection in his love for his beloved, he becomes muhakkik.

As a result, as far as we understand because of our readings and studies, Shushtari is a folk poet like Yunus Emre. On the other hand, his affiliation to different paths and teachers, without being able to adhere to a single path in the sect, developed his philosophical and literary aspect. This directly affected the realm of imagination in his poems. The fact that ghazal is one of the most important genres in his poetry can be explained by his wide and long-lasting life experience.

The genre of ghazal did not restrict Shushtari's literary style, even if it had a Sufi theme, on the contrary, it further revealed his art in poetry. This is one of the most important reasons why the odes in his divan have survived until today. His use of the terms and meanings in the ghazal genre according to his poetry to give it new meanings is another work of mastery. This made Shushtari from being a simple poet to "Amîr'u Shu'arâ'i't-Tasavvuf" "The Emir of Sufi Poets". This mastery has caused his name and poems to be mentioned for centuries.

The fact that the words in the ghazal genre gain new meanings through Sufi experience by a master poet reveals the effect of Sufism on poetry. It would be appropriate to provide dictionaries of the words in question and to analyse the Sufi effects on the genres of medh, nature and hamr. Finally, this study has been prepared to better analyse the beauties and arts in Shushtari's divan and to add them to the literature. With the completion of our doctoral thesis, it is among our goals to bring other poetic and literary elements in Shushtari's divan to the literature. We hope that our article will prove our seriousness and research determination in this regard and make meaningful contributions to the literature for future studies.

Giriş

Arap şiirinin en önemli öğelerinden biri gazel şiiridir. Gazel şiiri, Cahiliye döneminden bu yana Arap şiirinin en çok kullanılan şiir öğelerinden olmuştur. Gazel şiiri, o dönemlerde şairlerin sevdikleri ve göç ettikleri diyarları, mutluluklarından ve üzüntülerinden bahsetmek için kullandıkları bir şiir unsuru olmuştur. Bu nedenle zaman içerisinde gelişerek gazel türü, kendi terim ve kavramlarını içinde barındıran başlı başına bir şiir sanatı hâline gelmiştir.

Bu makalede Ebû'l-Hasan eş-Şuşterî'nin, tasavvuf şiirinde kullandığı gazel sanatını nasıl işlediği ve bu sanatın terimlerin ve kavramlarını ne amaçla kullandığı incelenecektir. Bu çalışmanın amacı, halihazırda Tunus'ta üzerinde çalışmakta olduğumuz "*Ebû'l-Hasan eş-Şuşterî'nin Divanında Tasavvuf Şiirselliği*" konulu doktora tezimizin bir kısmını tanıtmak ve tasavvuf şiirinde Ebû'l-Hasan eş-Şuşterî'nin şiirde gazel sanatını icra ediş şeklini incelemektir.

Makalenin alt başlıklarına giriş yapmadan önce, çalışmada nasıl bir yol izleneceğini ve tür soruların cevaplanacağını ifade etmek gerekmektedir. İlk olarak Ebû'l-Hasan eş-Şuşterî'nin kim olduğundan ve tasavvuf geleneğinde nasıl bir yol izlediğinden bahsedilecektir. Ardından edebî yönü ve divanı ele alınacaktır. Sonraki aşamada tasavvufta gazel türünden kısaca bahsedilip, Şuşterî'nin bu türü şiirlerinde nasıl ve ne amaçla kullandığı, hangi terim ve kavramları kullanarak gazeli tasavvuf şiirinde işlediği incelenecektir. Bu vesile ile zatın tasavvuf şiirinde gazel sanatını kullanarak literatüre neler kazandırdığı ve onun "*Emîru Şu'arâ'i't-Tasavvuf*" diye zikredilmesinin sebeplerinin ortaya konulması hedeflenmektedir. Ayrıca bu makale bir edebî inceleme olduğundan, literatür tarama ve yapısalci eleştiri yöntemleri kullanılmıştır.

Öncelikle sorulması gereken Ebû'l-Hasan eş-Şuşterî kimdir? Divanının özellikleri nelerdir? Bu tasavvuf şairi, şiirinde gazel türünü hangi amaçla ve ne tür farklılıklarla kullanmıştır? Gazel türünde kullandığı terim ve kavramlar nelerdir? Bu kelimeleri hangi anlamlarda kullanmıştır? Gazel türü, şiir sanatında onu öne çıkaran özelliklerden biri midir? Çalışmanın devamında Şuşterî'nin divanındaki kasideler incelenerek, onu gazel türünde öne çıkaran özellikler ele alınacaktır.

Ebû'l-Hasan eş-Şuşterî'nin Hayatı

Asıl adı 'Ali b. 'Abdullah en-Nemîrî (İbn Tavvâh, 2007, s.120) el-Lûşî eş-Şuşterî (el-Ğaberîni, 1979, s. 239) olup, künyesi Ebû'l-Hasan'dır. "En-Nemîrî" nispeti, Benî Nemîr'e nispetinden dolayı künyesidir (el-Endelusî, 1983, s. 483). "El-Şuşterî" nispeti, Endülüs'te "Âş" vadisindeki Şuşter köyünden olması nedeniyle ve "el-Lûşî" nispeti ise Endülüs'teki Luşe adlı köye nispetinden kaynaklanmaktadır (Hayât, 2011, s. 217). Bû Medyen Kerîm adlı araştırmacı, Carl Brocelmann'dan naklederek, Şuşterî'ye "el-Fâsî" künyesinin de nispet edildiğini belirtmiştir (Kerîm, 2008, s.12). Lisânu'd-Dîn b. el-Hatîb ise Şuşterî'nin kendisini "Abd İbn Seb'in" olarak şiirlerinde (el-Şuşterî, 1960, s.266) isimlendirmesinden dolayı "Abd İbn Seb'in" olarak zikretmiştir (İbnu'l-Hatîb, 2003, s. 206). Ancak kaynaklarda Şuşterî'nin ailesiyle ilgili

herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Yalnızca İbn Leyûn et-Tecîbî'nin ifadesiyle “Emirler ve emir çocukları soyundan gelmektedir, daha sonra fukarâ ve evlâdu'l-fukarâ ehli olmuştur” (et-Tecîbî, 2004, s.42). Burada kastedilen ise Şuşterî'nin emir soyundan geldiği ancak fakirleştikleri değildir, aksine Şuşterî'nin tasavvuf ehli olmayı seçmesidir. Çünkü tasavvuf ehli de “Fukarâ” olarak anılmaktadır. Ayrıca İbn Leyûn Şuşterî'den “Mutecerrid Sufî” olarak bahsetmiştir. Şuşterî ilerleyen yaşantısında da “Tarafsız Şairlerin Sultanı” olarak anılmıştır (İbn Tavvâh, 2007, s. 120).

Kaynaklarda Şuşterî'nin ailesine ve soyuna dair bilgilerin bulunmamasının sebebi ise, kendisinin tasavvuf ehli olarak benimsediği ilkelere zikr-i nesebi reddetmesidir. Bu ilkeyi bizzat kendisi “er-Risâletu'l-Vasfiyye” adlı risalesinde müritlerine nasihat olarak şu şekilde aktarmıştır; “Vatanını ve nesebini zikretme” (el-Şuşterî, no: 00275, varak:38b-79b).

Doğumu ve Yetiştigi Çevre

Kaynaklarda Şuşterî'nin doğum tarihiyle ilgili net bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak el-Ğaberîni ve İbn Leyûn, daha önce de belirttiğimiz gibi Endülü's'ün “Âş” vadisindeki Şuşter köyünde doğduğunu ve (668 h./1269 m.) tarihinde Mısır'ın Dimyat şehrinde vefat ettiğini aktarmışlardır (Ğaberîni, 1979, s. 242; et-Tecîbî, 2004, s.43). Bazı müsteşrikler şairin doğum tarihini (h. 600/m. 1204) olarak belirtmişlerdir (‘Âsâru'l-'Ulviyye, 1988, c. 20, s. 6259). Diğer bir taraftan Şuşterî'nin divanını tahkik eden Sâmî en-Neşşâr divanın önsözünde ve Muhammed el-'Adlûni ise “Ebû'l-Hasan eş-Şuşterî ve Felsefetihi's-Sûfiyye” adlı kitabında şairin doğumunun (h. 610/m. 1212) olduğunu belirtmişlerdir (en-Neşşâr, 1960, s. 6; el-'Adlûni, 2005, s. 61). Fakat belirtilen tüm doğum tarihlerinin alıntılıandığı bir dayanak yoktur.

En-Neşşâr ve el-'Adlûni bu tarihleri müsteşriklerin araştırmalarına dayandırmış olabilir. Louis Massignon adlı araştırmacı, Şuşterî'nin hocası İbn Seb'in'in (h. 614/m. 1217) doğum tarihinden hareketle hesaplanmıştır. Zira Şuşterî'nin hocasından yaklaşık dört yıl kadar büyük olduğu belirtilmektedir (Massignon, 1969, s. 408).

Şuşterî çocukluk yıllarında, ailesinin devletin yüksek kademelerinde olduğundan dolayı iyi bir eğitim aldığı aktarılmaktadır. Küçüklüğünde yaşadığı dönemdeki siyasi ve toplumsal karışıklıklardan çok etkilenmediği ve iyi bir eğitim aldığı bilgisi ifade edilmiştir (el-Hacî, 1981, c.2, s. 455). Şuşterî daha küçük yaşta Kur'an'ı Kerim'i ezberlemiştir. Sonrasında bölgesindeki İslam'ın ileri gelen âlimlerinden ders almış, fıkıh ve felsefe dersleri okumuştur. Daha sonra tasavvuf yoluna girmiş ve ilmîni ilerletmeye başlamıştır (en-Neşşâr, 1960, s. 6). El-Ğaberîni “Unvânu'd-Dirâye” adlı kitabında Şuşterî'den şu şekilde bahsetmiştir:

“Ebû'l-Hasan eş-Şuşterî en-Nemîri Salih sûfi bir fakih, tarafsız bir ediptir. Tahsilli bir öğrenci ve emsali olmayan sûfilerdendir. Felsefeye vakıf, salih sûfilerin yolunda ilim görmüş ve muhakkiklik yolunda şiir ve düzyazı ilminde kendini geliştirmiştir. Şiirleri genel manada, güzel sözleri, muvaşşah türünde şiirleri ve güzel şekilde nazmedilmiş zecal şiirlerini içermektedir” (Ğaberîni, 1979, s. 24).

El- Makarrî ise Şuşterî'nin ilmî yönünü aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

“Fukarâ'nın tacı, tarafsızların emiridir ve hurka giyenlerin bereketidir. Kur'ân'ı güzel okur, Kur'ân ile yaşardı, ayrıca manalarına vakıf olan ilim ve irfan ehliydendi. Pek çok şeyhle bir araya gelmiş onlardan ders almıştır.” (el-Makarrî, 1997, c. 2, s. 185).

Bu bilgilere ek olarak, Şuşterî'nin Kur'ân okuttuğu ve hadis ilmine vakıf olduğu da zikredilmektedir (Kerîm, 2008, s. 13). Kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında Şuşterî'nin geniş ve çeşitli bir kültüre sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu da onu yaşadığı yüzyılda danişılan başvurulan zatlardan olmasına vesile olmuştur. Aynı zamanda uzun yıllar boyunca tasavvuf ehlinin içine karışarak pek çok tarikata da intisap etmiştir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında bu bilgilerden de bahsedilecektir.

Şuşterî vefat ettikten sonra çocukları Dimyat'a gitmiş ve oraya yerleşmiştir. 'Abdu'r-Rahman el-Cebertî, tasavvuf şeyhlerinden olan Şeyh Muhammed bin Muhammed Fâris ve babası Muhammed Fârise't-Tûnisî'nin Şuşterî'nin soyundan olduğunu ve dedesi Şuşterî'nin divanını ezberlediğini belirtmiştir (el-Cebertî, 2017, c.1, s.113). Ebû'l-Hasan eş-Şuşterî Hicrî 668/Miladi 1269 yılında Mısır'ın Dimyat ilinin et-Tîne adlı beldesinde hastalanarak vefat etmiştir. Vefat etmeden önce müritlerine bulunduğu yerin ismini sormuştur. Müritleri et-Tîne beldesi dediklerinde, kendisi şu meşhur ifadeyi kullanarak hayata gözlerini yummuştur; “Haneti't-Tîne ilâ't-Tîne” (Çamurun aslına dönme vakti geldi) (el-Şuşterî, 1960, s. 12). Böylelikle Şuşterî Endülüs'te doğan ve gezgin bir sufi olarak Dimyat'ta hayata gözlerini yummuştur.

Şuşterî tasavvufa meylettikten sonra Endülüs'ten başlayarak uzun bir yolcuğa çıkmıştır. Bu tasavvuf yolculuğu sûfiler tarafından “tasavvuf yürüyüşü” olarak nitelendirilir. Nitekim Muhyiddin bin 'Arabî (v. h. 638/m. 1240) de hayatının büyük bir kısmını bu şekilde; “Doğu ve Batı İslam ülkelerinde, öğrenerek ve öğreterek devamlı bir tasavvuf yürüyüş içinde olmuştur. Endülüs'ün kasaba ve şehirleri bu tecrübesinin başlangıcı olmuştur” (Palacios, 1965, s.26). Muhyiddin bin 'Arabî, Şuşterî'nin muasırındır ve Şuşterî ondan çok etkilenmiştir. Ancak Şuşterî'nin tasavvufa ilk intisâbı el-Mediyeniyye tarikatı üzerinden olmuştur. Mediyeniyye tarikatı Sünnî bir tarikat olup, Ebû Medyen Şu'ayb el-Ensârî el-Mağribî (v. h. 594/m. 1198) piri olarak kabul edilmektedir (Yazıcı, 1994, c. 10, s.186). Şuşterî Cezayir'in Bicâye şehrine geldiğinde Şeyh Ebû Medyen'in müritleriyle tanışmış ve onların fikirleri çok dikkatini çekmiştir. Şiirlerinde onlardan övgüyle bahsettiği zecel kasidesi şu şekildedir (el-Şuşterî, 1960, ss. 256-258) [ez-Zecel];

اتَّبِعُوا الْحَقِيقَةَ	يَا مُرِيدِي
بِالْعُرْوَةِ الْوَثِيقَةِ	وَاسْتَمْسِكُوا
شَيْخِ هَذِي الطَّرِيقَةِ	وَقُولُوا كَيْفَ قَالَ
أَللَّهُ يَرْضَى عَنَّا	سَيِّدِي أَبُو مَدَّيْنِ

Ey müritlerim! Hakikate tabi olun,
 'Urvetu'l-vesika'ya, sıkıca tutununun,
 Şu tarikat şeyhinin, söylediğini söyleyin,

Seydi Ebû Medyen,

Allah ondan razı olsun.

Ebû Medyen ile ilgili daha fazla bilgi için onun hayatı, eserleri, edebî yönü ve sûfî şiiri hakkındaki yüksek lisans tezi incelenebilir (Zor, 2021, s.14). Şuşterî, Ebû Medyen'in tarikatı ile tanıştığı sırada aslında hayatının ilerleyen kısmında şeyhi olarak benimseyeceği İbn Seb'în (v. h. 669/m. 1269) ile tanışmıştır, İbn Seb'în kendisine; "Eğer cenneti istiyorsan Ebû Medyen'e git, ama eğer cennetin Rabbini istiyorsan bana gel" demiştir ve Şuşterî bu sözünden etkilenerek İbn Seb'în'in müridi olmayı kabul etmiştir (en-Neşşâr, 1953, sayı: 1, s.140). Daha sonrasında Şuşterî es-Seb'îniyye tarikatının önde gelenlerinden olarak anılmaya başlamıştır ve İbn Seb'în'in vefatından sonra da tarikatın şeyhi kabul edilmiş ve eş-Şuşterîyye olarak devam etmiştir (et-Teftâzânî, 1973, s. 171). Şuşterî'nin hayatı ve izlediği yollar hakkında daha detaylı bilgiler için Ahmet Murat Özel'in "Hikayem Ne Tuhaftır" adıyla Şuşterî'nin hayatını kaleme aldığı ve onun hakkında çok önemli ve okumaya değer bilgilere yer verdiği kitabını incelenebilir.

Şuşterî daha yolculuğu sırasında, Ebû'l-Hasan eş-Şâzelî'nin (v. h. 656/m. 1258) şeyhi olduğu eş-Şâzeliyye tarikatına (Özel, 2022, s. 91) ve ardından Ebû Hıfz Şehâbu'd-Dîn Ömeru's-Suhreverdî'nin (v. h. 632/m. 1243) talebeleri aracılığıyla es-Suhreverdîyye tarikatına intisap etmiştir (Ebû Bekir, 1998, c. 10, s. 6259). Şuşterî'yi şahsiyet olarak diğer sûfilerden ayrı tutulmasının sebeplerinden birisinin, tek bir tarikata bağlı kalmayıp pek çok tarikatın öğretilerini değerlendirmesi ve bunları belli ölçüde şiirlerinde ve hayatında kullanması olmuştur. Nitekim bu tarikatların dışında er-Rifâ'iyye, el-Harîriyye ve el-Kalenderiyye tarikatlarına da intisap etmiş ve bu tarikatların şeyh ve alimlerinden meşhur Nuniyye kasidesinde bahsetmiştir (eş-Şuşterî, 1960, ss. 69-76). Tüm bu bilgilerden anlaşıldığı üzere Şuşterî, şahsiyet olarak şeyhlerinden farklı bir yol izlemiş ve tasavvuf yürüyüşünde pek çok tarikattan faydalanmıştır. Diğer bir taraftan şiirlerini de gittiği her belde ve şehirde zikretmiş, şiirleri kulaktan kulağa yayılmıştır. Öyle ki, günümüzde hâlâ şiirleri Arap Körfez ülkelerinde ve Batı Arap ülkelerinde terennüm etmeye devam etmektedir (https://www.youtube.com/watch?v=aRje_lxiCM0, erişim tarihi: 03.05.2024).

Yukarıda verilen bağlantıdaki videoda görüldüğü gibi yüzlerce insan Şuşterî'nin şiirini ezbere bilmekte ve söylemektedir. Burada dikkat çeken durum yalnızca bu değildir. Zira şiir bir körfez ülkesi olan Bahreyn'de söylenmektedir. Buna ek olarak, Yemenli Mucîb er-Rahmanu'l-Vusâbî Doktora öğrencisi bu kaside hakkında yazmış olduğu köşe yazısında, kasideyi çocukluğundan beri bildiğinin ancak şairinin Yemenli olduğunu düşündüğü ve bundan dolayı şaşkınlığını ve duygularını dile getirmiştir (el-Vusâbî, <https://abdaealaealame.com/articles/48175/>, erişim tarihi: 03.05.2024). Bu husus aslında Şuşterî gibi Mutasavvıf bir şairin öneminin zaman içinde gözden kaçırıldığını da açıklar niteliktedir. Bu çalışmanın yapılmasının amaçlarından bir diğeri de aslında Ebû'l-Hasan eş-Şuşterî kendisi ve şiiri özelinde yapılan çalışmaların yoğunlaşmasıdır.

Dîvânı

Ebû'l-Hasan eş-Şuṣṣerî'nin el yazmaları dünyanın farklı bölgelerine dağılmış durumdadır. Bu nedenle ulaşması güç kaynaklardır. Ancak divanın Muhakkiki Ali Sâmî en-Neşşâr 1960 yılında "*Dîvân Ebî'l-Hasan eş-Şuṣṣerî Şâ'iru's-Sûfîyyeti'l-Kebîr fî'l-Endelusi ve'l-Mağribi*" isimli eseri adlı altında tüm divanı derleyerek bir bütün haline getirmiştir (en-Neşşâr, 1960). Daha sonra bu divanı Muhammed el-'Adlûnî ve Ebû'l-Fûyûd tashih edip, divandaki kasidelere bazı şerhler ekleyerek "*Dîvân Ebî'l-Hasan eş-Şuṣṣerî 'Emîru Şu'arâi's-Sûfîyyeti bi'l-Mağribi ve'l-Endelusi*" başlığı altında düzenlemişlerdir (el-'Adlûnî ve Ebû'l-Fûyûd, 2008). Bu çalışmalara bakıldığında en-Neşşâr'ın yapmış olduğu tahkiki, şiirlerin şekil ve nazım türlerini, bulunduğu el yazmalarını ve kullanılan dilin ayrıntıları işlemiştir. Ancak el-'Adlûnî ve Ebû'l-Fûyûd daha çok kasidelerin manalarını yorumlamak ve en-Neşşâr'ın gözden kaçırdığı detayları belirterek eklemek olmuştur. Her iki çalışmada önemli ve kayda değer bilgiler içermektedir.

Şairin şiirlerine göz attığımızda normal, muvaşşah ve zecel türünde kasideler bulunmaktadır. Şair şiirlerini hem Fasih Arapça ile hem de Endülüs lehçesini kullanmıştır. Aynı zamanda Şuṣṣerî'ye nispette şüpheli şiirlere de divanda yer verilmiştir.

Normal kaside formundaki şiirlerinin sayısı kırk birdir. Bunlardan üçü tavîl, yedisi mutevasıt, yirmi dördü mukatta'a ve yedisi de maktû'a bahrinde nazmedilmiştir (en-Neşşâr, 1960, ss. 33-82). Muvaşşah forumdaki kasidelerin sayısı ise seksen ikidir. Zecel türünde ise yetmiş beş adet şiiri bulunmaktadır. Bunların dışındaki tüm şiirleri düzensiz ve parça parça hâlinededir (en-Neşşâr, 1960, ss. 83-447).

Şuṣṣerî'nin tüm şiirleri tasavvuf temalıdır. Bu nedenle şiirinde kullandığı terim ve unsurlar tasavvufî manalar içermektedir. Gazel türü de buna dâhildir. Şair şiirlerinde gazel türünü Allah'a duyduğu özlem, sevgi ve vuslatı ifade ederken kullanmıştır.

Tasavvufta Gazel

Gazel türü, şairlerin sevgililerine duyduğu şevki, aşkı ve özlemi şiirlerinde ifade etmek için bir araç olmuştur. Ancak tasavvuf şiirinde aşk ve özlem mutlak olan Allah'a olmuştur. Bu nedenle şairler şiirlerinde Allah'a duydukları bu hisleri, normal gazel türüne farklı ve yeni manalar katarak şiirlerinde işlemiştir. Şuṣṣerî de bir tasavvuf şairi olarak, bu türü ustalıkla şiirlerinde kullanmıştır.

Tasavvuf şiirinde şairin kalbi sevdanın yeri, yani sevgilinin tecelli ettiği yer olmuştur. Şairin keşfedeceği ilahî manalar ve bunların sırrıları, sevgilinin kalpte tecellisinden sonra ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucunda kalp marifetin tecelli yerine dönüşür. Aşk ise âşık ve maşuk, yaratılan ve yaradan arasındaki en güçlü bağlardan olur. İbni 'Arabî bu hususta bir şiirinden şu şekilde bahsetmektedir (İbni 'Arabî, 2003, ss. 43-44):

لَقَدْ صَارَ قَلْبِي قَابِلًا كُلِّ صُورَةٍ
فَمَرَعَى لِعُزْلَانٍ وَدَيْرٍ لِرُهْبَانٍ
وَبَيْتٍ لِأُوْتَانٍ وَكَعْبَةٍ طَائِفُ
وَأَلْوَاخٍ تَوْرَاةٍ وَمُصْحَفُ قُرْآنٍ

رکائبه، فَأَلْحَبْتُ دِينِي وَإِيمَانِي

أَدِينُ بِدِينِ الْحُبِّ أَنِّي تَوَجَّهْتُ

Kalbim cümle sureti barındırır oldu, aşık için bir bahçe ve sâlik için bir ibadethane,
Putperestlerin evi, tavaf edilen Kâbe, vahyedilen Tevrat ve Kur'an'ın mushafı oldu,
Sevgi dinine tutuldum, artık ben, düştüm o yola, zira aşk dinim ve imanımdır.

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi tasavvuf ehli için aşk her şey olmuştur. Zira onlar için Allah'ı sevmek ve onu yaratılan her şeyde aramak bir ibadet olmuştur. Bu nedenle tasavvufta aşkın dereceleri vardır. Bunlar sırasıyla; meyletmek, arzu, özlem, muhabbet, heves, kara sevda, sevgi, dostluk, aşktır (Kerîm, 2008, s. 62). Tüm bu dereceler sûfî bir şairin, birer birer keşfedip tecrübe ettiği derecelerdir. Son derece ise aşktır ve aşkı tasavvuf ehli şöyle açıklamaktadır; *“Vuslatın ve yakınlığın en son makamıdır. O makamda aşktan başka bir şey kalmaz. Aşk ise saf bir alışveriştir. Hiçbir suret ve isme bürünmez. Hiçbir nitelik ve sıfat taşımaz. Aşık dünyadan vaz geçtiği taktirde yok olur, böylece aşığın aşkı onun maşuku için yola çıkmış olduğu fenası olur”* (İbnu'l-Hatîb, 1970, c.1, s. 106, 107, 159).

Tasavvuf ehlinde aşk, zâhirî ve hakiki olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Zâhirî aşk cismi, şeklen ve arzuyla olan aşktır. Hakiki aşk ise İlahî aşktır, bu yolda muhakkik (aşık) dünyevi her şeyi bırakıp Allah'a yönelir. Yani sevgilisi uğruna fena yoluna girer (hiç olur), ardından onunla bâki olur. Böylelikle *“aşk iki taraf arasında etkili bir araç olur yani erkek (fâ'il) ve kadın ise (munf'ail)dir. Her iki tarafta birbirine hakiki manada güzelliklerinden etkilenmesiyle yakınlaşır, böylelikle eksik tarafını tamamlar. Öyle ki, aşık bekâ âleminde fani âleme inisiyle ayrıldığı kemâlini gerçekleştirir”* (Kerîm, 2008, s. 62). Bunun sonucunda sâlik (aşık sûfî), eğer sevgilisine olan sevgisinde kemâle erişebilir ise muhakkik olur.

Bilindiği üzere bu iki taraf arasında çekim ve ilişki, Arap şiir kültüründe kendini göstermiş ve gazel şiirinde ciddi bir şekilde yer edinmiştir. Bununla beraber tasavvuf ehli de şiirlerinde ilk asırlardan beri gazel şiirini, sevgiliye duydukları aşkı ifade etmek için kullanmışlardır. Bu konuda el-Mevâ'înî (v. h. 564/m. 1169) şöyle söylemiştir; *“Tasavvuf ehli insanlara tesir edecek güçlü sözler bulamayınca, sevgiliden bahsetmek için eski Arap şiirlerindeki aşk ve özlem içeren ifadeleri kullanmaya başlamışlardır. Böylelikle eski Arap şiirindeki aşk ifadeleri özellikleri ve maksatları değişerek tasavvuf ehli tarafından kullanılmaya başlamıştır. Ancak onlar, sevgilileri onlara gönül koysa bile, onlar O'ndan asla vazgeçmemiş ve O'na asla sırtlarını dönmemişlerdir”* (Abbâs, 1983, ss. 514-515). Bunun sonucunda tasavvuf şairleri, şiirlerinde gazel türünü kullanmaya başlamışlardır. Sûfî aşğın, O'na erişerek kemâle ermeyi hedeflediği maşuku ile arasındaki ilişki yeni anlamlar eklemiştir.

Bu bağlamda Ebû'l-Hasan eş-Şuşterî, tasavvuf şiirinde gazeli nasıl nakşetmiştir? Onun şiirini diğerlerinden ayıran özellikler nelerdir? Şuşterî'nin divanından örneklerle bu hususlara değinilecektir.

EBÛ'L-HASAN EŞ-ŞUŞTERÎ'NİN TASAVVUF ŞİİRİNDE GAZEL

Zerrûk, Şuşterî'nin şiirindeki manaları şöyle açıklamaktadır: *“Şuşterî'nin şiirlerinde üç farklı içerik vardır; en az gazel, daha sonra sülûk, en çok ise fenâ ve hükümleri”* (et-Tunbektî, 2000, s.

322). Bu ifadeye katılsak da Şuşterî'nin şiirlerinde gazel kullanımı azımsanamayacak kadar fazladır. Şair şiirlerinde "Leyla", "sevgili", "maşûk", "aşk" gibi gazeli çağrıştıran ifadeler çokça yer vermiştir. Şuşterî'ye ait beyitlerden bir örnek aşağıdaki gibidir (eş-Şuşterî, 1960, s. 276) [ez-Zecel]:

عَشِقْ ذَا الْمَلِيحِ فَنِي

قُولُوا لِلْفَقِيهِ عَنِّي

Fakîhe benden bahsedin,

şu Melîh'in aşkı sanatımdır.

Şuşterî'nin burada kullanmış olduğu "Melîh" ifadesiyle, Allah'ın güzelliğini niteleyen bir sıfattır. O'na duyduğu aşkın kendisi için bir sanat olduğunu belirtmektedir. Şuşterî aşkı dinin esaslarından görmektedir. Bu nedenle fenâ yoluna girmek için ilâhî aşkın vazgeçilmez bir gereklilik olduğunu vurgular. Bunun sebebini şiirinde şu şekilde açıklar (eş-Şuşterî, 1960, s. 357) [Zecel]:

وَفَقُونِي يَا مُلَاح

الْحُبُّ هُ أَصْلُ دِينِي

O sevda ki, dinimin hakikatidir,

katılın bana ey yaratılmışlar!

Şuşterî burada sevdası uğruna çektiği sıkıntılara rağmen, o manevi aşkın önemine vurgu yapmaktadır. Çünkü sevgilisine uzak olduğu gibi çok da yakındır. Zira muhakkik (*insân-ı kâmile ulaşmaya çabası içinde olan kişi*) müşâhede makamına yükseldiğinde girdiği hâlden, o makamdan indiğinde ve hâlden çıktığında sevgiliden uzaklaşmaktadır. Bu da Şuşterî'de aşkın azaplarından. Şair bu azaptan bir beyitte şu şekilde bahsetmiştir (eş-Şuşterî, 1960, s. 56) [Meczû'ur-Reml]:

مِنْ عَذَابِ فِيهِ يُلْقَى

كُلُّ مَا فِي الْحَبِّ عَذَبٌ

فَأَنْ رَدَّتْ تَبْقَى

فَالْفَنَاءُ فِيهِ حَيَاةٌ

Sevdanın her zerresinde tat vardır,

Zorlukları hafifleten,

Fenâ'da ise hayat vardır,

Yok ol ki, Bâkî kalasın.

Şair ilahi aşk yolunda azabın aslında bir güzellik olduğunu, fenâ ve bekâ yani (*Allah uğruna dünyalık lezzetlerden vazgeçip O'na yönelerek, O'nun kural ve kaidelerinin insanı kuşattığı bir hâle bürünmenin gerektiğini*) bunun ise dünyada Allah'ı aramaktan ve O'na sonsuz sevgi özlem beslemekten geçtiğini vurgular. Bu girdiği aşk ve sekr (*sarhoşluk*) hâlinden de bir şiirinde şu şekilde bahseder (eş-Şuşterî, 1960, s. 33) [Meczû'u'l-Munsarih]:

مِنْ غَيْرِ أَرْضِي وَلَا سَمَائِي

سُقَيْتُ كَأَسِّ الْهَوَى قَدِيمًا

بَيْنَ الْوَرَى حَامِلًا لَوَائِي

أَصْبَحْتُ بِهِ فَرِيدَ عَصْرِي

فِي الْحُبِّ قَدْ فَاقَ يَا هَنَائِي

لِي مَذْهَبٌ، مَذْهَبٌ عَجِيبٌ

Eski bir aşk kadehinden yudumladım,

Yerin göğün olmadığı bir zamandan kalan,
 Onun ile zamanımın benzersizi oldum,
 Mahlûkun arasında sancağımı taşır oldum,
 Benim mezhebim, mezhebim tuhaftır,
 Aşkta mutluluk yücedir, ne mutlu bana!

Şuşterî tasavvuf yolculuğunda çeşitli tarikat hocalarından etkilenmiş ve onların tarikatlarına intisap etmiştir. Bundan dolayı vatanından ayrılarak maşukunun gözünde aşkını kanıtlamak için uzun bir yolculuğa çıkmıştır. Çeşitli tasavvuf tarikatlarına intisabından sonra ise “*esbaha ferîde ‘asrihi*” yani (yaşadığı dönemin münferit zatlarından) olmuştur. Çünkü Şuşterî gibi farklı tarikatlardan hırka giyip, her tarikatın usul ve kaidelerine uyan ve bunun yanı sıra şair olan şahsiyetlere rastlanmamaktadır. Bu nedenle kasidesinde kendisini, “*esbahu ferîde ‘asri*” diyerek taltif etmiştir. Böylelikle şair aynı zamanda tasavvufî tecrübesini ve özelliklerini şiirine aktarmıştır. Sonuç olarak “*mezhebim tuhaftır*” derken de bunu kastetmektedir.

Şuşterî'nin bir kadını sevip sevmeyeceği konusunda özel hayatına dair bilgiler bulunmamaktadır. Ancak bu beşerî bir duygu olduğundan bu hususta bir araştırmaya da gerek yoktur. Çünkü bu çalışmada manevî gazel, yani ilâhî aşkın Şuşterî'deki yansımaları araştırılmaktadır. Bu nedenle şairin şiirinde ilâhî aşkı işlerken, ne tür gazel öğeleri kullandığını ve bunu şiirlerinde nasıl işlediğini ortaya koymak gerekir. Şuşterî bir kasidesinden sevgiliden şu şekilde bahsetmektedir (eş-Şuşterî, 1960, s. 35) [el-Müctes]:

بِأَفْكَرِ فَيْكُم أَطِيبُ	يَا حَاضِرًا فِي فُؤَادِي
فَأَلْقَبُ عِنْدِي يَنْوِبُ	إِنْ لَمْ يَزُرْ شَخْصَ عَيْنِي
مِنَ النُّحُولِ يَدُوبُ	مَا غَيْبَتْ لَكِنَ جِسْمِي
وَلَا رَأَيْتُ رَقِيبُ	فَلَمْ يَجِدْنِي عَذُولُ
جَاءَتْ إِلَيَّ شُعُوبُ	وَلَوْ دَرَى الدَّهْرُ عَنِي
فَسَلُّهُ عَنِي يُجِيبُ	لَمْ يَنْقُ غَيْرُ عَرَامُ
<i>Ey gönlümde olan,</i>	<i>fikrimde sizinle mutlu olurum,</i>
<i>Bizzat beni ziyarete gelmese de</i>	<i>kalbim O'nun yerini bilir,</i>
<i>Kaçmadım ama vücudum,</i>	<i>zayıflıktan bitap düşüyor,</i>
<i>Bundandır ne kınayan beni bulur</i>	<i>ne de gözleyen beni görür,</i>
<i>Benim asrımı bilseydi,</i>	<i>cümlesi çıkar gelirdi,</i>
<i>Kara sevodan başka bir şey kalmadı,</i>	<i>Sor O'na arzuma yanıt versin!</i>

Şuşterî bu kasidede “*يا حاضرًا في فؤادي*” diyerek sevgiliyi işaret etmektedir. Âşık olarak korkmadığını ancak yorulduğunu ifade eder. Dünya işlerini bırakmıştır, ancak sevgiliyi terk

etmemiştir. Kalbinde ise “غَرَام” (sevda)dan başka bir şey de kalmamıştır. Şair maşukuna ulaşmak için yol aramakta, yolun zor ve meşakkatli olduğunu bilmesine rağmen hayatının sonuna kadar bu yolu terk etmeyeceğini vurgulamaktadır. Burada ifade edilen “فُوَادِي” ve “غَرَام” (kalp ve kara sevda) kelimeleri tasavvuf şiirinde sıkça karşılaşılan ve gazel türünde kullanımlara delalet eden kelimelerdir. Şuşterî bir başka kasidesinde aşkıdan şu şekilde bahsetmiştir (eş-Şuşterî, 1960, ss. 370-371) [ez-Zecel]:

قَرِيبٌ مَا هُوَ بَعِيدٌ	حُبِّي مَعِي فِي دَارِي
وَقَالِي مَا تُرِيدُ	اسْتَعْلَى فِي مَدَارِي
عَسَى نَمُوتُ شَهِيدٌ	قُلْتُ الرِّضَا يَا بَارِي
<i>Sevdam benimle kalbimdedir,</i>	<i>yakındır bana uzak değil,</i>
<i>Kalbime taht kurmuş,</i>	<i>der bana; “ne istersin?”</i>
<i>Dedim: “Rızanı isterim Sultanım,</i>	<i>belki şehit olmak”.</i>

Buradaki “حُبِّي” ifadesi (sevdam) olarak tercüme edilebilir. Sevdasını “مَعِي فِي دَارِي” kalbimde benimledir derken aslında “دَارِي” ifadesiyle, kalbini eve benzeterek istiare (benzetme) yapmıştır. Buradaki ifadede, kalplerin Allah’ın evi olduğu ve şairin bu kelimeye kalp olarak yeni bir mana eklediği anlaşılmaktadır. Buradaki örnek gazel türünde istiareye güzel bir örnektir. Şair sevgilisinden bahsederken kullandığı farklı bir örnek de şu şekildedir (eş-Şuşterî, 1960, s. 89) [el-Muvaşşah]:

وَسَمِعَ لِي الْحَبِيبُ	زَارَنِي حَبِي وَطَابَتْ أَوْقَاتِي
عَلَى غَيْظِ الرَّقِيبِ	وَعَفَا عَن جَمِيعِ زَلَّاتِي
وَسَمِعَ بِالْوِصَالِ	زَارَنِي مُنِّي وَزَالَ الْبَاسُ
<i>Sevgilim ziyaretime gelince vaktim şen oldu,</i>	<i>sevgiyi benden dinle,</i>
<i>Tüm günahlarımı affeyle,</i>	<i>şu müşahede alemine gel,</i>
<i>Arzuladığım ziyaretime geldi, cesedim nura döndü,</i>	<i>vuslatı benden dinle.</i>

Şairin burada kullanmış olduğu “زَارَنِي حَبِي” ve “زَارَنِي مُنِّي” ifadeler sevgilim diyerek kastettiği Allah (c.c.)’e ithafen söylediği sevgi sözcükleridir. Buradaki “مُنِّي” (arzuladığım) kelimesi de bir istiare örneği olarak gösterilebilir. Şuşterî’nin divanında bu ve bunun gibi pek çok örneğe rastlanmaktadır. Bunlardan bir diğeri de aşağıdaki gibidir (eş-Şuşterî, 1960, s. 166) [el-Muvaşşah]:

تَسْقِينِي حَمْرِي	قَلْبِي هُوَ لَيْلَى وَلَيْلَى هُوَ الْمُنَى
<i>Kalbim Leyla’dır, Leyla da arzulanandır,</i>	<i>Şarabım içirir bana.</i>

Buradaki “لَيْلَى” (Leyla) ifadesi yine şairin Allah’a olan sevgilini ifade ediş biçimlerinden biridir. Tasavvuf şiirinde gazel türünün kullanımına güzel örneklerden biri niteliğindedir. Şair sevginin mertebelerini de şiirlerinde işlemiştir. Bu mertebeleri aşmanın zorluklarından bahsederken şöyle söyler (eş-Şuşterî, 1960, s. 128) [el-Hafîf]:

حُبُّ عَيْدَاءَ بِالْجَمَالِ مُدْلَهُ	قَدْ كَسَانِي لِبَاسِ سَقَمٍ وَذَلَهُ
وَعَدَا الْعَقْلُ مِنْ هَوَاهَا مُوَلَّهُ	سَلَبْتَنِي وَعَيْبْتَنِي عَنِّي
يَا طَفِيلِي عَشَقْتَنِي أَنْتَ أَبْلَهُ	سَفَكْتَ فِي الْهَوَى دَمِي ثُمَّ قَالَتْ
لَا يَنَالُ الْوَصَالَانِ مِنْ فِيهِ فَضْلَهُ	إِنْ تُرِدْ وَصَلْنَا فَمَوْتِكَ شَرْطُ

Yaratan bana acizlik ve zillet elbisesini giydirdi,

Güzellik aşkın zarafetinin delildir,

Ben talan oldum, yok oldum,

O'nun sevdasında aklım başımdan gitti,

Derdime onca gözyaşı döktüm ve sonra dedi ki;

“Ey davetsiz misafir! Bana aşık mı oldun? Ne ahmaksın,

Bize ulaşmanın şartı ölümdür (bize ulaşmak istersen ölmen şarttır),

İyilik etmeden vuslata erilmez.

Şair aşkını “الهِوى” kelimesiyle ifade ederek, sevda deneyiminin aslında ölüm ile olacağını açıklamaktadır. Bu ölüm fiziken bir ölüm değil, aksine manevi ölüm demektir. Bu ölümle şair kalbini kötülüklerden ve dünyevi meşgalelerden temizler. Başka bir işle meşgul olmaksızın doğrudan Allah’a yani “هو” (O)’na yönelir, O’nda insani özelliklerinden arınarak, Allah’ın emir ve kaideleriyle kendini kuşatır. Böylelikle muhakkik, aşkın kendini gerçekleştirme ve insân-ı kâmile erme tecrübesi olarak görür. Şuşterî şiirlerinde gazeli tasavvufî bir araç olarak bu şekilde kullanmıştır. Aynı zamanda maşukunu bir başka ifadede de şu şekilde zikretmiştir (eş-Şuşterî, 1960, s. 53) [et-Tavîl]:

سِوَاهُ أَرَى لَيْسًا وَلَكِنَّهُ عَطَى	هُوَ الْحَقُّ نَمَّ الْأَيْسُ وَالْأَيْسُ كُلُّ مَا
وَمَنْ يَلْحَظِ الْأَوْهَامَ لَمْ يَشْهَدْ الْقِسْطَا	وَلَسْتُ أَرَى غَيْرًا إِذَا مَا لَحَظْتُهُ

O Hak ki Eys’tir, O’ndan gayrı her şey,

Leystir, ancak O her şeyi örtendir,

O’ndan gayrısını göremem, O’nu göremez isem,

Vesveseye düşen kişi, Allah’ın adaletini görmez.

Bu beyitlerde kullanılmış olan “الْأَيْسُ” (*Hak Eys’tir, ondan gayrı her şey leysdir*) “değişmezlik veya sabit olan varlık anlamına gelmektedir. Aslen Yunan kökenli bir kelimedir” (eş-

Şuşterî, 1960, s. 53). Aynı zamanda Şuşterî Sevgili; İlk ve son ve bâkî olan diye bahseder (eş-Şuşterî, 1960, s. 48) [es-Serî']:

مَا حَاجَةُ الْعَاقِلِ بِالذَّائِرِ	جَمَالُ مَنْ سَمَّيْتَهُ دَائِرِ
هَامِ الْوَرَى فِي حُسْنِهِ الْبَاهِرِ	وَإِنَّمَا مَطْلَبُهُ فِي الَّذِي
أَفْنَى مِنْ أَجْلِ الْأَوَّلِ الْآخِرِ	فَالشَّعْثُ وَالغَبِيرُ وَكَمَثَلِي أَنَا
أَعَارَهُ لِلْقَمَرِ الزَّاهِرِ	أَفَادَ لِلشَّمْسِ السَّنَا مِثْلَمَا
لِلَّهِ دَرُّ الْمَغْرَمِ الْخَائِرِ	أَصْبَحَتْ فِيهِ مُغْرَمًا خَائِرًا

Adlarını saydıklarımın güzelliği fânidir,

Aklı başında olanın fânî ile işi ne?

Fakat akıllı kişinin işi,

Göz alıcı güzelliğiyle insanların sevdalandığı sevgilidir,

Kafası karışık, müzmin işte benim gibisi,

Evel âhir uğruna yok olurum,

Parlayan güneşe ışığını verdiği gibi,

Parlasın diye aya da nurunu ödünç vermiştir,

Yolunu kaybetmiş bir aşığa dönüştüm,

Allah için yolunu kaybetmiş bir aşığa.

Verilen bu son örnekte de şair hakiki aşkın Allah aşkı olduğunu vurgulayarak, ona güzelliklerin en güzelini atfetmiştir. Sürekli bu aşkın yolunun fenâ ve bekâdan geçtiğini vurgulayarak, aslında fenâ ve bekâyı tasavvufî aşk tecrübesinin temeli olarak görmektedir. Şair aşkı uğruna yok olmayı göz alarak Allah'a olan aşkını ikrar etmiştir.

Sonuç olarak bu kısımda sunulan şiir örnekleriyle, gazel türünün tasavvuf şiirinde kullanım şekilleri ve anlamları incelenmiştir. Hangi sözcüklerin ne tür sanatlar kullanarak, gazel türüne yeni ne tür anlamlar kazandırdığı saptanmıştır. Böylelikle tasavvuf şiirinin ve şairlerinin, edebîyata katkısı da göz ardı edilmemiştir. Şuşterî'nin ise şiirdeki gazel sanatını kullanış şekliyle şiirde ustalığı ve kelimelere kattığı yeni anlamlarla da dildeki hakimiyeti kanıtlamaktadır.

Sonuç

Öncelikle Şuşterî, Türk Halk şairi Yunus Emre gibi bir halk şairidir. Endülüslü oluşu ve soylu bir aileden gelişi onun edebî yönünün güçlenmesinde etkili olmuştur. Aynı zamanda izinden gittiği hocalarının tecrübeleri de onun yeteneğini ve tanınırlığını artırmıştır.

Bir diğer taraftan tarikatta tek bir yola bağlı kalamadan farklı yollara ve hocalara intisabı, onun felsefi ve edebî yönünü geliştirmiştir. Bu da şiirlerindeki tasavvur âlemini doğrudan etkilemiştir. Gazel türü şairin divanında önem verdiği kullanımlardan olmuştur.

Bunun sebebi şairin hayatı boyunca diyar diyar gezerek Allah'a olan aşkını ve O'nu arayışını şiirlerinde dile getirmesi ve bunu insanlara anlatmaya çalışmasıdır.

Gazel türü, Şuşterî'nin edebî üslubunun tasavvufî temalı olsa bile onu kısıtlamamış, aksine şiirdeki sanatını daha da ortaya çıkarmıştır. Bu da divanındaki şiirleri günümüze kadar taşıyan en önemli sebeplerdendir. Gazel türündeki terim ve manaları, şiirine göre kullanarak yeni manalar kazandırması da farklı bir ustalık eseridir. Bu Şuşterî'yi basit bir şair olmaktan çıkararak "Emîru Şu'arâ'î't-Tasavvuf" "Tasavvuf Şairlerinin Emiri" yapmıştır. Bu ustalığı, adının ve şiirlerinin asırlarca zikredilmesine sebep olmuştur.

Gazel türündeki sözcüklerin, usta bir şair tarafından tasavvufî tecrübe yoluyla yeni anlamlar kazanması, tasavvufun şiire etkisini ortaya koymaktadır. Söz konusu sözcüklerin sözlükleri kazandırılması ve medh, tabiat, hamr türlerindeki tasavvufî etkilerinde incelenmesi yerinde olacaktır. Gazel türünde sevgiliye atfedilen sözcüklerin, tasavvuf şiirine gelindiğinde Allah'a atfedilmesi, Arapçanın kelime zenginliğinden kaynaklansa da tasavvuf şiirinin kendine has metodolojisinin oluşmasına yol açmıştır. Şuşterî ise tüm bu özellikleri, tecrübesini aktarmak için kullanmıştır. Aynı zamanda Endülüs dönemindeki diğer şairlerin, Cahiliye dönemi şiir üslubunda kullanımlara dönme isteğinin önüne geçmek için, şiirlerinde tüm Cahiliye dönemi şiir türlerini tasavvufî anlamlarda kullanmıştır. Bu da onun sufi oluşunun bir tezahürüdür. Tek bir tarikata bağlı kalmayışı ve farklı hocaların öğretilerinden etkilenmesi sanatını icra edişine etki etmiş, tarafsız ama emsalsiz bir şair olmasını sağlamıştır. Bu nedenle "Tarafsız Şairlerin Sultanı" lakabını edinmiştir.

Son olarak bu çalışma, Şuşterî'nin divanındaki güzelliklerin ve sanatların daha iyi incelenmesi ve literatüre kazandırılması amacıyla hazırlanmıştır. Doktora tezimiz nihayet ermesiyle, Şuşterî'nin divanındaki diğer şiirsel ve edebî unsurların da literatüre kazandırılması hedeflerimiz arasındadır. Makalemizin ise bu husustaki ciddiyetimizi ve araştırma azmimizi kanıtlamasını, sonrasında yapılacak çalışmalar için literatüre anlamlı katkılar sağlamasını temenni ederiz.

Kaynakça

- Abbâs, İ. (1983), *Târîhu'n-nakdi'l-edebî 'inde'l-'Arabi* (4. Baskı), Beyrut: Dâru's-Segâfe.
- Ebû Bekir (1998), *Mevcez dâiretu'l-ma'ârifi'l-İslâmiyyeti* (1.Baskı), Merkezu'ş-Şargiyyeti li'l-'İbdâ'i'l-Fikrîyyi, c. 10.
- el-'Adlûnî M. (2005), *Ebû'l-Hasan eş-Şuŕterî ve felsefetihi's-sûfiyyeti* (1. Baskı), Kazablanka, Dâru's-Segâfe.
- el-'Âsaru'l-'Ulviyyeti (1988), *Mu'cizeti dâ'irati'l-ma'ârifi'l-İslâmiyyeti* (1.Baskı), Merkezu'ş-Şargiyyâti li 'İbdâ'i'l-Fikri, c. 20.
- el-Cebîrî, A. (2017), *Târîh 'Acâ'ibi'l-'âsârî fi't-terâcimi ve'l-ehbâri*, ABD, Muessesetu Hindâvî, c. 1.
- el- Endelusî, İ. H. S. (1983), *Cemheretu insâbi'l-'Arabi*, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyyeti.
- el-Ğaberîni, A. A. (1979), *'unvânu'd-Dirâye fi'men 'arefe mine'l-'Ulemâ'i fi'l-mi'eti's-Sâbi'ati bi Bicâyeti*, Beyrut, Dâru'l-'Âfâgi'l-Cedîde.
- el-Hacî, A. A. (1981). *Târîhu'l-Endelusi* (1. Baskı). Beyrut: Dâru'l-Kalem.
- el-Makkârî, E. (1997), *Nefhi't-Tayyib min Ğusni'l-Endelüsi'r-Ratîb*, Beyrut, Dâr Sâdır, c. 2.
- en-Neŕŕâr, A. S. (1953), *Ebû'l-Hasan eş-Şuŕterî es-Sûfî el-Endelusî ez-Zeccâl ve 'âsârihî fi'l-'âlemi'l-İslâmî, Mecelletu'l-Ma'hedi'l-Mısrî li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyyeti bi Madrid*, 1(1), 129-158.
- en-Neŕŕâr, A. S. (1960), *Dîvânu Ebî'l-Hasan eş-Şuŕterî Emîru Şu'arâ'i's-Sûfiyyeti bi'l-Mağribi ve'l-Endelusi*, (1. Baskı). İskenderiye.
- eş-Şuŕterî, E. H. (arşiv sayısı: 00275, varak: 38a-79b), *el-Vasiyyetu* (el yazması), İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi.
- eş-Şuŕterî, E. H. (2008), *Dîvânu Ebî'l-Hasan eş-Şuŕterî Emîru Şu'arâ'i's-Sûfiyyeti bi'l-Mağrib ve'l-Endelus* (tahkik: el-'Adlûnî, M. ve Ebû'l-Fuyûd)(1. Baskı), Kazablanka: Dâru's-Segâfe li'n-Neŕri ve't-Tevzî'i.
- et-Tecîbî, İ. L. (2004), *er-Risâletu'ş-Şuŕterîyyeti'l-'ilmiyyeti fi't-tasavvufi*, Kazablanka, Dâru's-Segâfeti.
- et-Teftâzânî, E. V. (1973), *İbn Seb'in ve felsefetihi's-sûfiyyeti* (1. Baskı), Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-Lubnâniyyeti.
- et-Tunbektî, A. B. (2000), *Neyli'l-İbtihâci bi'tatrîzi'd-Dîbâc* (2. Baskı), Trablus: Dâru'l-Kitâb.
- el-Vusâbî, M. R. <https://abdae-alaalami.com/articles/48175/>, erişim tarihi: 03.05.2024.
- Hayât, M. (2010-2011), *el- Eşkâli'ş-ŕiyyeti fi dîvânu'ş-Şuŕterî-Dirâsetun 'Uslûbiyyetun* (Yayınlanmış Doktora Tezi), el-Hâc Lahzar Üniversitesi, Mağrip Edebî Bilimleri, Batna-Cezayir.
- İbni 'Arabî, M. (2003), *Tercumânu'l-Eŕvâk* (3. Baskı), Beyrut: Daru Sâdır.
- İbni Tavvâh (2007), *Sebki'l-Makâl, li'fekki'l-'kâl* (1. Baskı), Bingazi, Dâru'l-Kutubi'l-vataniyyeti.
- İbnu'l-Hatîb, L. (1970), *Ravzatu't-Ta'rîf bi'l-Hubbi'ş-Şerîf* (1. Baskı), Kazablanka, Daru's-Sekâfe.
- İbnu'l-Hatîb, L. (2003), *el-'İhâtatü fi ehbâri Ğirnâtati* (1. Baskı), Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyyeti.
- Kerîm, B. (2008), *Ebû'l-Hasan eş-Şuŕterî hayâtehû ve ŕi'rehû* (Yayınlanmış Doktora Tezi), Ebû Bekir bi'l-Kâyd Üniversitesi, Tilemsen- Cezayir.
- Massignon, Y. (1969), *"Deux Formes d'Idéal Poétique en Egypte Au XII Siècle Ibn al Farid et Shoshtari"*, Egypte: Dâru'l-Maârif.
- Özel, A. M. (2022), *Hikayem Ne tuhaftır* (2. Baskı), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Palacios, M. A. (1965). *İbn 'Arabî hayâtehû ve mezhebehû* (1. Baskı). Kahire: Mektebetu'l-Ancelû el-Mısrîyyeti.

Yazıcı, T. (1994), *İslam Ansiklopedisi, Ebû Medyen*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, c. 10.

Youtube, https://www.youtube.com/watch?v=aRje_lxiCM0 , erişim tarihi: 03.05.2024.

Zor, M. R. (2021), *Ebû Medyen Şu 'ayb el-Ensârî'nin hayatı, eserleri, edebî yönü ve sûfî şiiri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Arap Dili ve Edebîyatı, Ankara.

